ગુજરાતી

(સાહિત્ય)

ધોરણ 11

માધ્યમિક શિક્ષણ બૉર્ડ રાજસ્થાન, અજમેર

પાઠ્યપુસ્તક નિર્માણ સમિતિ

ગુજરાતી, સાહિત્ય, ધોરણ - 11

संयोजक

- डॉ. अशोक पटेल
  एसोसिएट प्रोफेसर, एस.यु.जी. कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, वासणा, अहमदावाद
  लेखक
- श्री राघवजी माधड
  रिसर्च एसोसिएट, जी.सी.इ.आर.टी., गांधीनगर
- डॉ. जगदिशभाई महिडा
  ऐसोसिएट प्रोफेसर, एस.यु.जी.कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, वासणा, अहमदावाद
- डॉ. अर्चना पटेल
  सुपरवाईझर, श्री गणेश विद्यामंदिर, वासणा, अहमदावाद
- श्री नीतिनकुमार ढाढोदरा
  आसि. प्रोफेसर गुजरात विद्यापीठ, अहमदावाद

આભાર

સંપાદક મંડળ અને માધ્યમિક શિક્ષણ બૉર્ડ-અજમેર, એ બધા લેખકો પ્રત્યે આભાર અને કૃતજ્ઞતાની લાગણી વ્યક્ત કરે છે કે, જેમના મૂલ્યવાન વિચારો અને સર્જન આ પાઠ્યપુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ કરેલ છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકમાં મુદ્રિત સમગ્ર વિષયવસ્તુનું સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખવામાં આવેલ છે, છતાં પણ વિષયવસ્તુનો કોઈ ભાગ કે અંશ ભૂલથી પણ સમાવિષ્ટ થયો ન હોય તો તેના માટે સંપાદક મંડળ ખેદ વ્યક્ત કરે છે. આવી બાકી કોઈપણ વિગત કે વિષયવસ્તુ પ્રત્યે જો ધ્યાન દોરવામાં આવશે તો અમે એનો સહર્ષ સ્વીકાર કરીશું.

બે શબ્દ

શિક્ષણ પ્રતિમાનના ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે પાઠ્યપુસ્તકની અનિવાર્યતાને નકારી શકાય નહીં. અધ્યાપનને પ્રભાવશાળી બનાવવા તેમજ વિદ્યાર્થીના વ્યવહારનું સંવર્ધન કરવા, મૂલ્યાંકન કરવા પાઠ્યપુસ્તક એક આધાર સ્તંભ બની રહે છે. અર્થાત્ પાઠ્યપુસ્તક એ સાધન છે. જે દ્વારા સાધ્યને સાધી શકાય છે. આજના ટેકનોલોજીના યુગમાં પણ આ સાધનની અનિવાર્યતા ઉપયોગીતા એવી ને એવી જ અકબંધ રહી છે. તેને ઉપેક્ષી શકાય નહીં.

છેલ્લા કેટલાંક વર્ષોમાં માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડના પાઠ્યક્રમમાં રાજસ્થાનની ભાષાકીય અને સાંસ્કૃતિક પાર્શ્વભૂમિકાના પ્રતિનિધિત્વનો અભાવ અનુભવાતો હતો. રાજસ્થાની ભાષા અને સંસ્કૃતિનું ગૌરવ વધે તે દૃષ્ટિકોણ પાઠ્યક્રમ રચના વખતે નજર સમક્ષ રાખ્યો છે. આ દૃષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં રાખતાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા ધો.9 થી 12 સુધીના વિદ્યાર્થીઓ માટે માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ રાજસ્થાન, અજમેર દ્વારા પોતાના પાઠ્યક્રમનો અમલ કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવેલ. તે મુજબ બોર્ડ દ્વારા શિક્ષણ સત્ર 2016-17થી ધોરણ 9 અને 11ના પાઠ્યપુસ્તકો બૉર્ડ દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યક્રમના આધારે તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે. આશા છે કે, આ પુસ્તકો વિદ્યાર્થીઓમાં મૌલિક વિચાર, ચિંતન અને અભિવ્યક્તિ માટેની પૂરતી તકો પૂરી પાડશે.

પ્રો. બી.એલ.ચૌધરી
અધ્યક્ષ
માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, રાજસ્થાન, અજમેર

ભૂમિકા

પ્રસ્તુત પુસ્તક 'ગુજરાતી - તૃતીય ભાષા' ધોરણ - 11ના વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયન-અધ્યાપન માટે માધ્યમિક શિક્ષણ બૉર્ડ રાજસ્થાન દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. આ પાઠ્યપુસ્તકની અનેક વિશેષતાને કારણે તેને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મૂકતા હર્ષની લાગણી અનુભવાય છે. આ પાઠ્યપુસ્તક એ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા, સમાજની અપેક્ષાઓ, રાષ્ટ્રીય આકાંક્ષાઓ અને ભાષા કૌશલ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને તૈયાર કરેલ છે.

ગુજરાતી ભાષાના વ્યાવહારિક વપરાશનો વિકાસ થાય તે પાઠ્યપુસ્તકનો મુખ્ય હેતુ છે. આ ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે પાઠ્યપુસ્તક ઉપયોગી સાધન છે. પાઠ્યપુસ્તકમાં સમય, સ્વરૂપ અને લેખન શૈલીને ધ્યાનમાં રાખી ગદ્ય, પદ્ય અને વ્યાકરણનો સમાવેશ કરેલ છે. દરેક કૃતિની શરૂઆતમાં જે તે કૃતિના કર્તાનો અને કૃતિનો ટૂંકમાં પરિચય આપેલ છે. તદ્ઉપરાંત કૃતિનું જે સાહિત્ય સ્વરૂપ વિદ્યાર્થીઓ ભણવાના છે તેનાથી વિદ્યાર્થીઓ સામાન્ય પ્રમાણમાં પરિચિત થાય તેને ધ્યાનમાં રાખીને સાહિત્યના સ્વરૂપનો પરિચય પણ કૃતિની સાથે આપેલ છે.

વિદ્યાર્થી કૃતિને સરળતાથી સમજી શકે તે માટે કૃતિમાં આવતા અપરિચિત શબ્દો જે તે કૃતિના અંતે 'ટિપ્પણ'માં આપેલ છે. વિદ્યાર્થીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તેમજ તેના સ્વઅધ્યયન માટે દરેક કૃતિની સાથે સ્વાધ્યાય આપેલ છે. આ પાઠ્યપુસ્તકની અનેક વિશેષતામાંની ધ્યાનાકર્ષક વિશેષતા જો હોય તો તે છે - કૃતિના અંતે આપવામાં આવેલ પ્રવૃત્તિ દ્વારા થતી ભાષાસજ્જતા. અહીં એવી પ્રવૃત્તિઓ આપવામાં આવી છે કે જેનાથી વિદ્યાર્થી સરળતાથી ભાષા શીખે, સમાજજીવનને જાણે, સામાજિક પ્રવૃત્તિ કરવા પ્રેરાય. સાહિત્યને ધ્યાનમાં રાખીને વિદ્યાર્થીએ શીખવું જોઈતું વ્યાકરણ યોગ્ય જગ્યાએ કૃતિના અંતે આપેલ છે.

આ પાઠ્યક્રમમાં ભાષા અધ્યયન, ભાષા વિકાસની સાથોસાથ ભાષાના વ્યાવહારિક વપરાશને નજર સમક્ષ રાખવામાં આવ્યો છે. આ પાઠ્યપુસ્તકમાં વિવિધ પ્રકારની સાહિત્યકૃતિઓનો સમાવેશ કરેલ છે. ખાસ કરીને રાજસ્થાની ભાષા અને ભવ્ય સાંસ્કૃતિક, ભૌગોલિક વારસાને પ્રગટ કરતી કૃતિઓને પણ સ્થાન આપ્યું છે. જેથી વિદ્યાર્થીઓમાં ભાષા વિકાસની સાથોસાથ સંસ્કૃતિ અને કળાના વારસાનો મહિમા થાય, કુટુંબપ્રેમ, રાષ્ટપ્રેમ, પ્રકૃતિપ્રેમ, પશુ-પક્ષીપ્રેમ, બંધુત્વની ભાવના, સ્વચ્છતા જેવાં અનેક મૂલ્યો વિકસે.

સંપાદક મંડળે પાઠ્યપુસ્તકને રસપ્રદ, ઉપયોગી, વ્યવહારુ અને ક્ષતિ રહિત બનાવવાની પૂરતી કાળજી લીધી છે. તેમ છતાં જો કોઈ ક્ષતિ કે ખામી રહી ગઈ હોય તો તે માટે સંપાદક મંડળ દિલગીરી વ્યક્ત કરે છે. ઉપરાંત જો કોઈ અભ્યાસીના ધ્યાનમાં આ પાઠ્યપુસ્તકની કોઈ ભૂલ કે ખામી આવે તો તે પ્રત્યે અમારું ધ્યાન દોરે તેવી નમ્ર વિનંતી છે. અભ્યાસીઓના આવા પ્રયત્નોને અમે સહર્ષ સ્વીકારીશું.

સંપાદક મંડળ

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિગત	કૃતિનો પ્રકાર	કર્તા	પાના.નં.
		પદ્ય		
1.	જીવન અંજલિ થાજો !	ભજન	કરસનદાસ માણેક	07
2.	વૈષ્ણવજન	પદ	નરસિંહ મહેતા	09
3.	એક ઝાડ માથે ઝુમખડું	લોકગીત	—	11
4.	ગુજરાત મોરી મોરી રે !	ઊર્મિકાવ્ય	ઉમાશંકર જોશી	13
5.	જૂનું ઘર ખાલી કરતાં	સૉનેટ	બાલમુકુંદ દવે	16
6.	આબુનું વર્ણન	ઊર્મિકાવ્ય	દલપતરામ કવિ	19
7.	જેસલમેર	અછાંદસ કાવ્ય	ગુલામ મોહમ્મદ શેખ	22
8.	ગઢને હોંકારો તો	ગીતકાવ્ય	રમેશ પારેખ	24
		ગદ્ય		
1.	આપણી કેટલીક કુટેવો	લલિત નિબંધ	ધનવંત દેસાઈ	26
2.	છાત્રોને પત્ર	પત્ર	નાગજીભાઈ દેસાઈ	30
3.	છત્રી	હાસ્ય નિબંધ	રતિલાલ બોરીસાગર	36
4.	કરનાલની કન્યાનું વિરાટ કદમ	જીવનચરિત્ર	લતા હિરાણી	42
5.	નર્મદામૈયા	પ્રવાસ નિબંધ	રમણ સોની	47
6.	એ.પી.જે અબ્દુલ કલામ	આત્મકથા ખંડ	અબ્દુલ કલામ	53
7.	જુમો ભિસ્તી	નવલિકા (ટૂંકીવાર્તા)	ધૂમકેતુ	59
8.	ગોપાળબાપા	નવલકથાખંડ	મનુભાઈ પંચોલી	64
9.	ફક્ત પંદર મિનિટ	નાટક	વિભૂત શાહ	71
10.	મામો અને ભાણેજ	નવલકથાખંડ	કનૈયાલાલ મુનશી	79